ARAŞTIRMA MAKALESİ

GÜVENİN VERGİ AHLAKI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ÜLKELER ARASI BİR ARAŞTIRMA

THE EFFECT OF TRUST ON TAX MORALE: A CROSS-COUNTRY RESEARCH

Dr. Öğr. Üyesi Debi KONUKCU ÖNAL*

ÖZ

Kamu mali yönetimi alanındaki tartışmalarda, vergi yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde en az cezalar ve yasal yaptırımlar kadar mükelleflerin vergi ahlakının da etkili olduğu öne sürülmektedir. Özellikle, denetim ve cezaların nispeten düşük olduğu ülkelerde bireylerin vergi kaçırma eğilimlerinin yüksek olmaması, bu bireylerin içinde yaşadıkları toplumda olumlu bir sosyal sermaye etkisinin olduğunu düşündürmektedir. Bir toplumun geçmişten geleceğe taşıdığı değer yargıları ile şekillenen vergi ahlakı ve ortaya çıkardığı vergi uyumu, o toplumun sosyal sermaye stokunun niteliği ile yakın ilişkilidir. Bu çerçevede, bu çalışma, sosyal sermayenin önemli bir bileşeni olan 'güven' duygusunun, vergi ahlakını nasıl etkilediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada bu amaca yönelik olarak, 60 ülkede binlerce kişiye uygulanan Dünya Değerler Anketi verilerinin kullanılması suretiyle ülkeler arası yatay-kesit regresyon tahminleri gerçekleştirilmiştir. Bu regresyon tahminlerinde, her bir ülke için bireylerin ortalama güven düzeyini ölçen farklı kapsama sahip nicel göstergeler kullanılmıştır. Bu tahminler sonucunda, bireylerin devlet sistemine ve birbirlerine duydukları güvenin yüksek olduğu ülkelerde vergi ahlakının da yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Hükümetlerin vergi uyumunu arttırmak üzere aldığı zorlayıcı önlemlerin yanında, bir toplum içinde kurumsal anlamda geçmişten bugüne aktarılan bir sosyal sermaye türü olan güvenin gönüllü vergi uyumunu teşvik eden bir unsur olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Vergi ahlakı, vergi uyumu, güven, sosyal sermaye, vergi politikası

* Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü. ORCİD: orcid.org/ 0000-0003-1610-7593

Makale Geliş Tarihi : 07.07.2020
Kabul Tarihi : 27.11.2020

ABSTRACT

Debates in the field of public fiscal-management assert that tax morale is at least as essential as punishments and enforcements for fulfilling the tax obligations. Especially, the absence of individuals with high tendency for evading taxes in countries where tax audits and punishments are relatively low, implies the presence of a positive social-capital effect on individuals in the society they live. The tax morale and its tax compliance outcome, which are shaped by value judgements that are transferred from the past to future in a society, are closely related with the quality of the social capital stock of that society. Within this framework, this study aims at exploring how trust, an essential ingredient of social capital, affects the tax morale. In the study, with respect to this objective, cross-section regression estimations are carried out across countries by using the data from the World Values Survey, which is conducted to thousands of people in 60 countries. In these regression estimations, various quantitative indicators with different contents are used for measuring the level of trust in each of the countries. As a result of these estimations, tax morale is found to be high in countries where individuals' trust to the governmental system and to each other are high. This implies that trust, which is a type of social capital transferred institutionally in a society from the past to the present, is a factor that encourages the voluntary tax compliance beside the coercive precautions taken by governments to increase the tax compliance.

Keywords: Tax morale, tax compliance, trust, social capital, tax policy

1. GİRİŞ

Sosyolojinin, daha dar kapsamda ise, sosyal psikolojinin önemli konularından biri olan uyum kuramı (*compliance theory*), siyaset felsefesi ve iktisat alanlarındaki açılımları ile kamu politikaları açısından önemli hale gelmiştir. John Rawls'ın *A Theory of Justice* başlıklı eserinde konu edilen uyum kuramı, toplumsal düzeni sağlayan adalet ilkelerinin herkes tarafından benimsenmesi; temel sosyal kurumların da bu ilkelere sadık kalarak toplumu memnun etmesiyle iyi bir toplum düzeni sağlanabileceğini öngörmektedir. Toplumsal düzeni sağlamak üzere oluşturulan yasal düzenlemelere ve kurallara uyum gösterme davranışını inceleyen Becker (1968) ve Ehrlich (1972), suçları azaltmak amacıyla uygulanan ceza ve hukuki yaptırımların ekonomik faydalarını ve maliyetlerini konu etmek suretiyle uyum kuramına iktisadi bir

boyut kazandırmıştır. Daha sonra, bu kuram, gelir elde eden bireylerin devlete ve topluma karşı bir mali sorumluluğu olan vergi konusuna uyarlanmış; vergi mükelleflerinin bu sorumluluğu yerine getirmesi anlamına gelen 'vergi uyumu' (*tax compliance*) kavramı ile literatüre girmiştir. 90'lı yıllarda hızla genişlemeye başlayan bu literatür, vergi uyumunun sağlanmasında en az cezai yaptırımlar kadar mükelleflerin vergi ahlakının da belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Vergi ahlakı (*tax morale*), mükelleflerin değer yargılarının bir yansıması olması nedeniyle; son yıllarda, yine sosyal psikoloji alanının önemli tartışma konularından biri olan ve toplumların sosyal sermayesini oluşturan 'güven' unsuru, toplumlar arası vergi ahlakı farklılaşmalarının temel kaynağı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Böylece, sosyal psikoloji alanında doğan uyum kuramı ile sosyal sermayenin etkileşimine yönelik tartışmalar, kamu mali yönetimi kapsamında da geniş bir uygulama alanı bulmuştur.

Düşük vergi uyumunun yarattığı yetersiz kamu geliri problemi ülkelerin ekonomik kalkınmalarına zarar vermektedir. Gerekli reformların gerçekleştirilebilmesi ve uygun önlemlerin alınabilmesi için sorunun nedenlerinin politika yapıcılar tarafından doğru tespit edilmesi gerekmektedir. Ancak, vergi uyumunu iyileştirmek suretiyle vergi gelirlerinin artırılması ya da gelir kayıplarının durdurulması süreci, bu süreçte etkili olan somut önlemler dışında sosyal etkileşimle ortaya çıkan soyut değerlerle de yakından ilişkilidir. Kurumsal İktisat literatürü, bir toplumun yasalarını, kurallarını ve düzenlemelerini resmi kurumlar (*formal institutions*) olarak nitelerken; sosyal sermaye stokunu oluşturan güven, kültürel normlar, davranış kuralları gibi unsurları da resmi olmayan kurumlar (*informal institutions*) olarak nitelemektedir. Resmi kurumsal yapılar tarafından topluma sunulan kurallar her ne kadar çoğu zaman toplumsal faydayı gözetseler de, bireylerin çeşitli nedenlerle bu kurallara uyum göstermeme yönündeki tutumları nedeniyle ancak cezai yaptırımlar ile uygulanabilmektedir. Öte taraftan, toplumlarda bireylerin tutum ve davranışlarında etkili olan yazılı olmayan değerler ve kurallar, resmi kurumsal yapıların işleyişini, sunduğu hizmetleri ve koyduğu kuralları olumlu veya olumsuz etkilemek suretiyle toplumsal ilişkilerin sürdürülmesinde önem arz eden ve resmi kurumsal yapıları tamamlayan ya da ikame eden resmi olmayan kurumsal yapıları oluşturmaktadırlar.

Her türlü beşeri ilişkinin dayandığı en temel değer güvendir. Bu durum ekonomik ilişkiler açısından da benzer olup, sağlıklı işleyen bir ekonomik sistemin güven, sadakat ve anlayış gibi değerler bütününü içselleştirdiği

görülmektedir. Bu nedenle son yıllarda daha fazla çalışmanın konusunu oluşturan sosyal sermaye, güven maliyetindeki artışın yarattığı ekonomik sonuçlar açısından da daha çok tartışılır bir boyut kazanmıştır. Toplumda birey, devlet ve kurumlar arasındaki güven duygusunun yaygınlık derecesinin ekonomik refah açısından önemine vurgu yapan çalışmalar özellikle 2000'li yıllarla birlikte ivme kazanmıştır. Bu anlamda Amerikalı siyaset bilimci Robert Putnam'ın Amerikan sosyal hayatındaki değişimleri konu alan *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community* başlıklı yayını, sosyal sermaye kavramına olan ilgiyi en yüksek düzeye çıkarmıştır. Bu yıllar Türkiye özelinde de ülke ekonomi tarihinin önemli krizlerinin (Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri) yaşandığı ve bu krizlerin nedenlerine yönelik araştırmalarda güven probleminin öne çıktığı yıllardır. Krizden çıkış ve kamu finansman dengesinin kalıcı bir şekilde iyileştirilmesi için önerilen politikalarda da güven açığının varlığı ve giderilmesi konularına özel önem verilmiş, kurumlara olan güvenin sağlanması ve sosyal iş birliğinin güçlendirilmesi üzerinde hassasiyetle durulmuştur.

Sosyal sermaye ve güven olgularına verilen önemin yansımaları kamu maliyesi alanında vergi uyumu konusunda da ortaya çıkmıştır. Genel anlamda zorunlu kamu gelirlerinin kaynağı olan mükelleflerin sistemde gönüllü var olmasını ifade eden vergi uyumunun, sosyal sermaye ile olan ilişkisinin incelendiği bu çalışmada; Dünya Değerler Anketinin Altıncı Dalga (*World Values Surveys Wave 6*) verileri kullanılarak, toplumdaki güven algısının vergi ahlakı, dolayısıyla da vergi uyumu üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığının istatistiksel olarak incelenmesi amaçlanmıştır.

Dünya Değerler Anketi verileri kullanılarak gerçekleştirilen diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada, ülkeler arası karşılaştırmayı olanaklı hale getiren yatay-kesit regresyon tahminleri gerçekleştirilmiştir. Bu tahminlerin gerçekleştirilebilmesi için ülke bazında bireylerin anketlere verdikleri cevaplar temel alınarak her bir ülke için bir vergi ahlakı düzeyi göstergesi ve altı farklı güven düzeyi göstergesi hesaplanmıştır. Bu hesaplama, Dünya Değerler Anketi'nin verilerine dayalı yapılan çalışmalarda kullanılan güven ve vergi ahlakı göstergelerinden daha farklı nicel göstergelerin üretilmesine olanak tanımıştır. Bu fark, vergi uyumunda ortaya çıkan ülkeler arası farklılıkların nedenlerinin incelenmesinde önemli bir rolü olduğu düşünülen güven ve vergi uyumu ilişkisinin literatürde yer alan çalışmalardan daha farklı bir ampirik temele dayanmasını sağlamaktadır. Ayrıca, söz konusu

ilişki diğer çalışmalardan farklı olarak hem Dünya Değerler Anketi'nin daha güncel olan Altıncı Dalga verileriyle incelenmiş hem de güven kavramının farklı kapsamlardaki tanımları temel alınarak daha ayrıntılı analiz edilmiştir.

Bu çerçevede, çalışmanın ilk bölümünde, insan davranışının ekonomik sonuçlarını şekillendiren sosyal değerleri en geniş anlamda yansıtan sosyal sermaye olgusunun, vergi uyumu literatürüne nasıl girdiği anlatılmış; sosyal sermayenin temel bileşenlerinden biri olan güven algısının gönüllü vergi uyumu ile olan ilişkisi ilgili literatürde yer alan kuramsal ve ampirik çalışmalar temelinde incelenmiştir. Ardından, güven ile vergi ahlakı arasındaki ilişki 60 ülkede gerçekleştirilen yaklaşık 85000 kişiye uygulanan Altıncı Dalga Dünya Değerler Anketinden elde edilen veriler kullanılarak analiz edilmiştir.

2. TEORİ VE LİTERATÜR: SOSYAL SERMAYE, GÜVEN VE GÖNÜLLÜ VERGİ UYUMU

Sosyal sermayeye olan ilgi son yıllarda artış göstermesine rağmen, bu kavram ilk olarak 1916 yılında ABD'de basılan ve aynı bölgede yaşayan insanların birlikte nasıl çalışabileceği konusunu ele alan bir kitapta kullanılmıştır. Bugün sosyal sermaye kavramı ile ifade edilen olgu OECD tarafından, "gruplar arası ya da grup içi işbirliklerine olanak tanıyan ortak normları, değerleri ve anlayışları içeren ilişki ağları" şeklinde tanımlanmaktadır (Keeley, 2007, s. 103). Elster (1989, s. 100) ise, bu olguyu, sosyal sermayeyi oluşturan sosyal normlar ihlal edildiğinde mahcubiyet, kaygı, suçluluk ve utanç gibi güçlü hisler oluşturan ve diğer insanlar tarafından da paylaşılan duygular olarak tanımlamakta; bunun ahlaki ve yasal normlarla, geleneklerle, alışkanlıklarla ve zorlayıcı nevrozlarla karıştırılmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Sosyal sermaye kavramı en somut haliyle Glen Loury'nin 1977 yılında yaptığı tanımlamadan sonra 1980'lerin sonuna doğru kullanılmaya başlandıysa da bu kavramının kamu maliyesi alanına girmesi ve çalışmalarda kullanılması daha uzun bir zaman almıştır. Kamu maliyesinin sosyal sermaye ile ilişkilendirilmesi vergi uyumu konusundaki çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Sosyal sermaye olgusuna henüz yer vermeyen vergi uyumu literatürü ve bu literatürün temelini oluşturan geleneksel vergi uyumu teorisi, vergi kaçakçılığını sadece suç ekonomisi kapsamında değerlendiren Allingham ve Sandmo'nun (1972) çalışmasıyla başlamaktadır. Bu çalışmada mükellefler, daha sonraki yıllarda literatüre kazandırılan tüm caydırma (*deterrence*) modellerinde de olduğu gibi (Clotfelter, 1983; Friedland, Maital ve Rutenberg, 1978;

Srinivasan, 1973; Witte ve Woodbury, 1985; Yitzhaki, 1974), vergi ödemekten kaçan rasyonel bireyler olarak tanımlanmaktadırlar. Bu modellerde, bireylerin vergi ödemekten mutluluk duymadığı ve vergilerini ödemeye zorlayan yapının denetim mekanizması olduğu varsayılmaktadır. Mükellefler vergi ödeme veya ödememe kararlarını fayda fonksiyonlarına bağlı şekillendirirler ve bu karar bir portföy tercihi (*portfolio choice*) problemidir. Bu portföyde gelirin doğru beyan edilmesi risksiz tercih iken vergi kaçırmak riskli tercihtir. Bu risk ise denetim, yakalanma olasılığı ve cezalara bağlı olarak artmaktadır.

Vergi uyumu alanında ilk yıllarda yapılan tüm çalışmalar rasyonel mükelleflerin belirsizlik koşulları altındaki davranışlarını incelemiştir. Ancak suçun ekonomik teorisinin denetim ve cezalara dayalı olan uyum politikası ile incelenmesi uygun bir başlangıç noktası olsa da tatmin edici sonuçlara ulaşmada yeterli bulunmamıştır. Bu nedenle, son yıllardaki çalışmalar vergi uyumunu sosyal çevreden etkilenen insan davranışlarıyla birleştirmiştir. Baldry (1987) deneysel çalışmalar sonucunda, beklenen fayda teorisyenlerinin tespitlerinden daha yüksek bir beyan oranı tespit ettikten sonra, geleneksel vergi uyumu teorisinin oturduğu temellere şüphe ile yaklaşılması gerektiğini savunmuştur. Yakalanma riskinin ve cezaların düşük olduğu durumlarda da insanlar vergilerini ödemektedir ve aslında bireyler beklenen fayda temeline dayanan caydırma modellerinin öne sürdüğünden daha dürüsttürler. Vergi uyumunun belirsizlik altında tamamen iktisadi değişkenlerle modellenemeyeceğini ve bu bakış açısının insanların neden vergi ödediklerini açıklayabilir olmaktan uzak olduğunu Alm, McClelland ve Schulze (1992), "insanların vergi kaçırma şansları varken neden vergi ödedikleri" sorusuyla ortaya koymuştur. Bu çerçevede birey rasyonel olarak kabul edilse bile fayda fonksiyonunun iktisadi değişkenlerden daha geniş bir değişken kümesini kapsaması bir çelişki oluşturmamaktadır. Her ne kadar geleneksel teori mükelleflerin ödedikleri vergi ve aldıkları kamu hizmetleri arasında bağ kurmadıklarını vurgulasa da güncel literatür, böyle bir bağ kurmanın ötesinde, topluma sadece pozitif dışsallık yaratmayı isteyen davranış (*prosocial behavior*) şeklini benimseyen mükelleflerin de bulunduğundan bahsetmektedir. Nobel ödüllü Daniel McFadden'e göre ekonomi biliminin en büyük zorluğu daha gerçekçi insan kararlarını teorik modellerle uyumlaştırabilmektir. Nitekim, denetimin düşük olduğu ülkelerde yüksek vergi uyumunun (Andreoni, Erard ve Feinstein, 1998; Slemrod, 2007;) benzer ceza ve denetim yapılarına sahip ülkelerde ise vergi uyumundaki önemli farkların (Rothstein, 2000) açıklanmasında geleneksel

teorinin yetersiz kaldığı öne sürülmektedir. Bu noktada, sosyal sermaye, gönüllü uyumu teşvik eden bir motivasyon olarak vergi uyumu literatüründeki yerini almaktadır.

Bir toplumdaki mükelleflerin vergi ödeme gönüllülüğünü o toplumun sosyal sermaye stoku olarak tanımlayan Slemrod (1998), bu stokun yüksek olması durumunda hükümetlerin yönetim maliyetlerinin ve eşitlikçi politikalarının vatandaşa yükleyeceği maliyetlerin azaldığını öne sürmektedir. Ayrıca, Slemrod (1998), vatandaşlık görev bilincinin (*civic duty*) yüksek olması nedeniyle güçlü sosyal sermaye stokuna sahip olan ülkelerde toplumsal refahla kamu hizmetlerinin kalitesi arasında doğru orantılı bir ilişkinin olduğunu; refah ile yüksek vergi gelirleri arasında bir neden sonuç ilişkisi olmaksızın sosyal sermayesi yüksek olan ülkelerde hem refahın hem de vergi gelirlerinin aynı anda yüksek olmasının mümkün olduğunu belirtmektedir. Slemrod (1998) bu çalışmasında, sosyal sermayenin en önemli bileşeni olan güvenin iyi bir vergi sistemi için önemli olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Uyum ve güven ilişkisini vurgulayan en önemli çalışmalardan birinin sahibi olan Scholz (1998) ise, uyumun bir kolektif hareket sorunu olduğunu; toplumun yararına olan kurallara uyum göstermeme eğilimlerinin bedavacılık ve kısıtlı bilgi rasyonelliği sorunlarından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Uyum gösterenlerin bu riskli tercihi yapmalarından dolayı bir kayba uğramayacaklarına ilişkin algının ancak topluluk üyelerine ve yöneticilerine olan güven ile oluşacağı belirtilmektedir. Bu çerçevede Scholz ve Lubell (1998), hem hükümete duyulan güvenin hem de vatandaşların birbirine olan güvenlerinin vergi uyumunu olumlu etkilediğini ampirik olarak tespit etmişlerdir. Güveni, mükelleflerin vergi uyumunu yükselten deneyimsel (*heuristic*) bir etki olarak gören Scholz ve Lubell (1998, s. 401), kolektif davranıştan elde edilen faydaların yarattığı olumlu tecrübelerin güven algısını güçlendirerek uyumu teşvik edeceğini öne sürmektedir.

Karşılıklı çıkar örtüşmesi için gerekli olan iş birliğini ve eşgüdümü sağlayan "ilişki ağları, normlar ve güven" gibi sosyal hayatın temel unsurlarının sosyal sermayeyi oluşturduğunu belirten Putnam (1997, s. 3) yaptığı bu sosyal sermaye tanımında güvenin önemli bir bileşen olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Son yıllarda vergi uyumu ile ilgili yapılan çalışmalarda da genel olarak sosyal sermayenin; özelde de güvenin önemi sıkça vurgulanmaya başlanmıştır. Vergi uyumunun belirleyicilerine ilişkin literatürde yer alan çalışmalarda, sosyal hayatın en önemli unsurlarından biri olan güven duygusunun,

geleneksel teoride vergi uyumsuzluğunun nedenlerine ilişkin yetersizliklerin açıklanmasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Birbirine güvenen insanların daha yakın bir etkileşim içinde olmaları nedeniyle kamu mallarına katılım ve vergi ödeme konularında daha olumlu tutumlar sergiledikleri; kamu görevlilerine duydukları güven nedeniyle de vergi ödeme sorumluluğu hissettikleri düşünülmektedir (Torgler, Demir, Macintyre ve Schaffner, 2008, s. 332). Güveni bir vatandaş iş birliği (*civic cooperation*) normu olarak nitelendiren Keefer ve Knack (2008, s. 708), kural ihlallerinin tespit edilme olasılığı düşük olsa bile, bu iş birliğinin, yasaların ve düzenlemelerin bireyler tarafından içselleştirilmesini sağlayarak yaptırım maliyetlerini azalttığını ifade etmektedir. Ayrıca, iş birliğinin ve güvenilirliğin devletin yönetsel etkinliğini güçlendirdiği öne sürülmektedir. Bu çerçevede, Alm, Kirchler ve Muehlbacher (2012, s. 139) vergi denetimlerinin ve cezalarının mükellefler tarafından vergi sistemine güvensizliğin bir göstergesi olarak algılanacağını; böylece, mükelleflerin vergi otoritesi ile iş birliği yapmaya yönelik içsel motivasyonlarının dışlanacağı ve uyum istekliliğinin zayıflayacağını belirtmektedirler. Bu durumda, iş birliği ancak vergi otoritesinin denetim ve ceza araçlarına başvurarak oluşturacağı yaptırım gücüyle sağlanabilecektir.

Ekonomik psikoloji alanında doğan 'kaygan zemin' (*slippery slope*) modeli (Alm ve vd., 2012; Kirchler, Hoelzl ve Wahl, 2008; Muehlbacher ve Kirchler, 2010) vergi uyumsuzluğunu açıklamak üzere güç ve güven ayrımına ve bu iki olgunun etkileşimine dikkat çeken bir yaklaşım olarak literatürde yerini almaktadır. Model, geleneksel literatürün vergi uyumsuzluğunu açıklamaya yönelik çabasından vazgeçip yüksek vergi uyumunun nedenlerini açıklamaya yönelmektedir. Bunu yaparken ekonomik ve psikolojik faktörlerin etkileşimde olduklarını vurgulamaktadır. Bu model otoritelere karşı güç algısı yükseldikçe zorlayıcı vergi uyumunun; güven algısı yükseldikçe de gönüllü vergi uyumunun arttığını ortaya koymaktadır. Her iki unsur da birbirleriyle etkileşim içindedir. Bu etkileşimde ülkede hâkim olan vergi iklimi belirleyici faktördür.[1] Örneğin, otoritelerin gücündeki artış, dürüst mükellefleri kendilerine güven duyulmadığı gerekçesiyle rahatsız edip güven zedelenmesine neden olurken; kaçakçılığın önlenmesi anlamında güven artışına da neden olabilir. Güvenin hâkim olduğu bir vergi ikliminde güç güveni desteklerken; fazla güç algısı aradaki ilişkiyi bozabilmektedir.

1 Vergi iklimi içinde yer alan ve etkileşim içinde olan aktörler mükellefler, hükümet, vergi otoriteleri, vergi alanında hizmet veren muhasebeciler ve danışmanlardan oluşmaktadır (Alm ve vd., 2012).

Kirchler ve vd. (2008) vergi iklimini 'antagonistik' ve 'sinerjik' olarak ikiye ayırmaktadır. Hırsız-polis ilişkisinin hakim olduğu antagonistik iklimde mükellefler faydalarını maksimize ederler ve yalnızca yaptırımlar yoluyla uyum gösterirler. Vergi otoritesinin mükellefle olan etkileşiminde müşteriye hizmet yaklaşımının hakim olduğu sinerjik iklimde ise, mükellefler sistemin adil olduğu algısıyla gönüllü uyum gösterirler. Bu nedenle, vergi otoritesine karşı güvenin oluşturulması sinerjik iklimin yaratılması ve denetim maliyetlerinin azaltılması için önemlidir. Kirchler ve vd. (2008, s. 220) meşru güce sahip bir vergi otoritesinin mükellefleri paydaş olarak gördüğü ve karmaşık vergi kanunlarına karşı kılavuzluk işlevi üstlendiği bir sistemde, mükelleflerin kendilerine adil davranıldığı duygusunun güçleneceğini ve vergi uyumunun gönüllülük esasına dayanacağını öne sürmektedirler. Kaygan zemin modelinin geçerliliği Kogler, Batrancea, Nichita, Pantya, Belianin ve Kirchler (2013) tarafından yapılan çalışmada İtalya'nın dört bölgesinden toplam 389 vergi mükellefine uygulanan anket verileriyle; Kastlunger, Lozza, Kirchler ve Schabmann (2013) tarafından yapılan çalışmada ise Avusturya, Macaristan, Romanya ve Rusya'daki üniversitelerde okuyan toplam 1350 iktisat ve işletme bölümü öğrencisiyle yapılan deneysel uygulamalarla sınanmıştır. Her iki çalışmada da kaygan zemin modelinin öngörülerini doğrulayan bulgulara ulaşılmıştır. Bu çalışmalardan farklı olarak kaygan zemin modelini bir makroekonomik model çerçevesinde ele alan Lisi (2012, 2014), vergi uyumunda güven oluşturan eylemlerin caydırıcı vergi önlemlerinden daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Lisi (2014) ve Hofmann Gangl, Kirchler ve Stark (2014) çalışmalarında, kaygan zemin modelinin temelini oluşturan güven ve güç etkileşiminde söz konusu olan vergi otoritesi gücünü, zorlayıcı (*coercive*) ve meşru (*legitimate*) olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bu ayrıma göre, mükellefin güven algısı vergi otoritesinin meşru gücünden olumlu etkilenirken; bu gücün optimal seviyenin üzerine çıkmasıyla meşru güç zorlayıcı güce dönüşmekte ve gönüllü uyum yerini denetim ve cezalarla sağlanan bir vergi uyumuna bırakmaktadır.

Vergi uyumu literatüründe, güven konusunu ele alan ilk çalışmalardan biri olan Feld ve Frey'in (2002) çalışması, güven ve vergi uyumu arasındaki ilişkinin temelini vergi mükellefi ile vergi otoritesi arasındaki örtük bir psikolojik sözleşmenin (*psychological contract*) oluşturduğunu öne sürmektedir. Bu sözleşmede vergi mükelleflerinin vergi kaçırma eğilimli

bireyler olmadıklarına inanılmakta ve mükellefler bu hiyerarşik ve bürokratik ilişkide vergi otoritesinin 'astı' değil 'paydaşı' olarak saygı görmektedir. Bu ilişkide vergi otoritesi dürüst mükellefleri suistimale karşı korumakta ve sözleşmenin tarafları arasındaki karşılıklı güveni zedelememek için yoğun denetimlere başvurmamaktadır. Feld ve Frey (2002) öne sürdükleri bu yaklaşımı İsviçre'nin 26 kantonunun vergi otoritelerine uyguladıkları anketlerin sonuçlarıyla doğrulamışlardır. Ancak, bu psikolojik sözleşme ilişkisinin, seçmenlerin, siyasi karar alma sürecine doğrudan katılabildikleri demokratik kantonlar için geçerli olduğunu belirtmişlerdir.

Sosyal sermayenin vergi ahlakı üzerindeki etkisini inceleyen birçok çalışmada, güven ve vergi uyumu arasındaki doğru orantılı ilişki ampirik olarak ortaya koyulmuştur. Bu ilişkiyi, Torgler (2003) eski Sovyetler Birliği ülkeleri ve Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için; Torgler (2005) İsviçre için; Frey ve Torgler (2006) otuz Batı ve Doğu Avrupa ülkesi için; Torgler ve vd. (2008) Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye için; Martinez-Vazquez ve Torgler (2009) İspanya için; Hammar, Jagers ve Nordblom (2009) İsveç için; Lee (2013) 65 ülke için tespit etmiştir. Bu çalışmalar, genellikle, Dünya Değerler Anketi, Avrupa Değerleri Çalışması (*World Values Study*) ve ülke içi anket verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda güven kavramı çeşitli tanım ve kapsamda ele alınmıştır. Bunlar hükümete güven, hukuk sistemine güven, mahkemelere ve yasal sisteme güven, parlamentoya güven ve insana güven şeklinde farklılaşmaktadır. Vergi ahlakının kurumsal temellerine ilişkin geniş bir literatür değerlendirmesi yapan Horodnic (2018, s. 871), çalışmasının bir bölümünde, literatürde kullanılan farklı güven göstergelerine göre bu literatürde yer alan tüm çalışmaları sınıflandırmaktadır.

Vergi uyumu ve vergi ahlakı konulu çalışmalarda güven kavramının mükellef ve vergi otoritesi arasındaki ilişkiler temel alınarak da ayrıştırıldığı görülmektedir. Frey ve Torgler (2006) vergi mükellefleri arasındaki güven algısını 'genelleştirilmiş güven' olarak adlandırırken; mükellefler ile devlet arasındaki güven algısını 'yasal düzeyde güven' olarak adlandırmaktadır. Ayrıca, mükellefler arasındaki güvenin 'yatay güven' (*horizontal trust*); mükellefler ile devlet arasındaki güvenin ise 'dikey güven' (*vertical trust*) olarak da adlandırıldığı görülmektedir. Roth (2009) sosyal sermaye konusunu içeren çalışmalarda temel olarak üç farklı güven kavramının kullanıldığını belirtmektedir. Buna göre, çağdaş toplumlardaki ikincil ilişkilerde daha önce birbirlerini hiç tanımayan insanlar arasında ortaya çıkan güven algısına 'kişiler arası güven' (*interpersonal*) ya da 'genelleştirilmiş

güven' (*generalised trust*); insanların devlet kuruluşlarına ve bazı özel kuruluşlara duyduğu güvene 'sistemsel güven' (*systemic trust*) ya da 'kurumsal güven' (*institutional trust*); yakın ilişkiye sahip bireyler arasındaki güvene ise 'yoğun güven' (*thick trust*) adı verilmektedir. Tüm bu güven kavramları hem tek başlarına hem de etkileşimleriyle gönüllü uyumun ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, farklı güven tanımları kullanılarak güven ile vergi uyumu arasında herhangi bir ilişki olup olmadığı ampirik olarak incelenmektedir. Bu ampirik inceleme Dünya Değerler Anketi adı verilen ve dünya çapında gerçekleştirilen kapsamlı bir araştırmanın verileri temel alınarak gerçekleştirilmektedir.

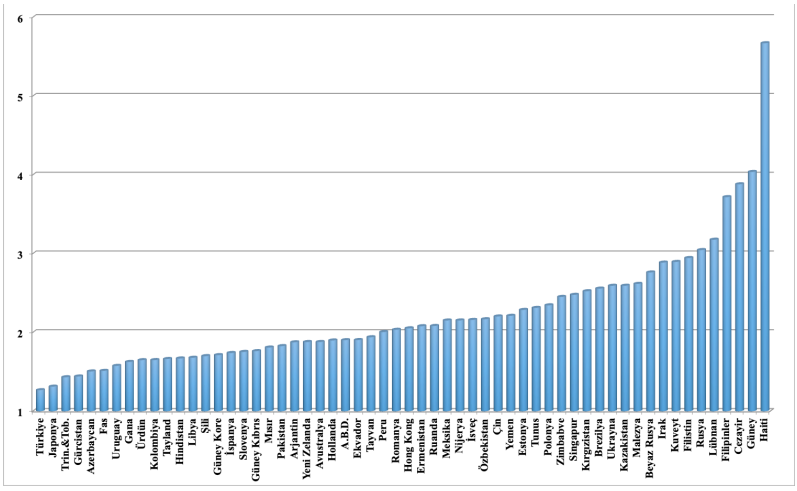
3. VERGİ AHLAKININ VE GÜVENİN ÖLÇÜMÜ

İlki 1981 yılında yapılan Dünya Değerler Anketi, çok sayıda sosyal bilimciden oluşan küresel bir ağ ile gerçekleştirilen; beşeri inanış ve değerlerdeki değişimlerin toplumsal ve siyasal yaşamdaki etkilerine ışık tutmayı hedefleyen bir proje olarak ortaya çıkmıştır. Bu anket, 1981 yılından beri farklı zaman aralıklarını kapsayan ve dalga (*wave*) adı verilen dönemler halinde gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada Dünya Değerler Anketi'nin 6. dalgasına ait veriler kullanılmaktadır (Inglehart, Haerpfer, Moreno, Welzel, Kizilova, Diez-Medrano, Lagos, Norris, Ponarin ve Puranen, 2014). 2010-2014 yıllarını kapsayan bir dönem içinde gerçekleştirilen 6. dalga veri toplama süreci, 60 ülkede yaklaşık 85000 kişiden elde edilen anket verilerinden oluşmaktadır.[11] Bu ankette, toplumsal ahlak anlayışına ilişkin sorulan sorular arasında yer alan 'vergi kaçırmanın ne düzeyde mazur görülebileceği' sorusuna verilen cevapların, bireylerin vergi ahlakı düzeylerini ölçebileceği düşünülmektedir. Ankette, Likert ölçeği bazında 1 ve 10 arasında değişen değerlerle ölçülen vergi ahlakı düzeyleri, verilen cevaplarda vergi kaçırmak 'kesinlikle mazur görülemez' cevabına 1 değeri atfedilerek, 'her zaman mazur görülebilir' cevabına ise 10 değeri atfedilerek sayısallaştırılmıştır. Bu çerçevede, bu çalışmada, anketlerde bu soruya verilen cevapların sayısal değerleri her cevabın sıklık oranı ile ağırlıklandırılmış ve her bir ülkenin vergi ahlakı düzeyini ölçmek için birer ağırlıklı ortalama hesaplanmıştır. Böylece, anketin gerçekleştirildiği ülkelerdeki vergi ahlakı düzeylerini 1'den 10'a kadar değişen değerlerle yansıtan nicel bir veri

1 Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Avusturalya, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Brezilya, Cezayir, Çin, Ekvador, Ermenistan, Estonya, Fas, Filipinler, Filistin, Gana, Güney Afrika, Güney Kıbrıs, Güney Kore, Gürcistan, Haiti, Hindistan, Hollanda, Hong Kong, Irak, İspanya, İsveç, Japonya, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Kolombiya, Kuveyt, Libya, Lübnan, Malezya, Meksika, Mısır, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Peru, Polonya, Romanya, Ruanda, Rusya, Singapur, Slovenya, Şili, Tayland, Tayvan, Trinidad ve Tobago, Tunus, Türkiye, Ukrayna, Uruguay, Ürdün, Yemen, Yeni Zelanda, Zimbabve.

türetilmiştir. Vergi ahlakı düzeyinin 1'e yakın olması ahlakın yüksek olduğunu gösterirken; 10'a yakın olması vergi kaçırmanın mazur görülmesi nedeniyle vergi ahlakının düşük olduğu anlamına gelmektedir. Dünya Değerler Anketi 6. dalgasından elde edilen anket verilerinden bu çerçevede hesaplanan vergi ahlak düzeyleri Şekil 1'de en yüksek ahlak düzeyinden en düşüğe doğru 58 ülke için sıralanmaktadır.[12] Görüldüğü üzere, büyük çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerden oluşan bu 58 ülke içinde Türkiye 1.3 ortalama ile en yüksek vergi ahlakına sahip ülke olarak yer alırken, Haiti 5.7 ortalama ile vergi ahlakının en düşük düzeyde olduğu ülke olarak görünmektedir.

İlgili literatürde, vergi ahlakının yüksek olduğu ülkelerde vergi uyumunun da yüksek olacağı varsayılmaktadır. Vergi kaçaklarının büyüklüğünün ölçümüne ilişkin zorluklar nedeniyle vergi uyum düzeyinin tespitine yönelik en temel bilgi kaynaklarından biri olan anket verilerinin, bireyin algı oluşumunda belirleyici rolü olan iktisadi, sosyal, siyasal ve demografik faktörlerden etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle, Şekil 1'de ortaya çıkan ülke sıralamasının altında, ülkelere özgü sayısız etkinin yattığı düşünülmelidir. Bu çalışma, bu etkilerin büyük bir çoğunluğunun etkileşimini içererek ortak bir etkiyi yansıtan güven duygusunun vergi ahlakı üzerinde etkili olup olmadığına odaklanmaktadır. Güven, bireylerin eğitim düzeyi, içinde yaşadıkları toplumun iktisadi refah düzeyi, dini inançları, yaşadıkları ülkenin nüfus yoğunluğu,

Şekil 1. Ülkelerin Vergi Ahlakı Düzeyleri

2 Almanya ve Katar için vergi ahlakı sorusuna ilişkin anket verisi bulunmaması nedeniyle hesaplamalarda 58 ülkenin verisi kullanılmıştır.

aldıkları kamu hizmetlerinin ve özel hizmetlerin kalitesi, siyasal özgürlüklerin düzeyi, yasa ve kuralların etkinliği gibi sınırlandırılması olanaklı olmayan çok sayıda faktörün birbirleriyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkan ortak bir sosyal olgudur. Bu çerçevede, bu çalışma Dünya Değerler Anketi verileri ile sayısallaştırılan farklı güven kavramlarını da kullanarak, bireylerin (ülkelerin) vergi ahlakı düzeylerindeki farklılaşmanın yine bu bireylerin (ülkelerin) güven algısı düzeylerindeki farklılaşmalarla ilişkilendirilip ilişkilendirilemeyeceğini araştırmaktadır.

Dünya Değerler Anketi'nin güven algısına yönelik sunduğu bilgilerin, anketin farklı bölümlerinde farklı amaçlarla sorulan sorulara verilen cevaplarda yer aldığı; güvene ilişkin sorulan sorularda güven kavramının İngilizce karşılığının *confidence* ve *trust* olarak farklılaştığı görülmektedir. Bu çerçevede, bu çalışmada kullanılan farklı kapsamdaki güven göstergeleri şu şekilde isimlendirilmiş ve tanımlanmıştır:

- GÜVEN-1: Silahlı kuvvetler, polis, adalet sistemi ve mahkemeler, hükümet, siyasi partiler, parlamento ve devlet hizmetleri başlığı altında sınıflandırılan yedi farklı kurumsal yapının her birine duyulan güven (*confidence*) konusunda sorulan sorulara verilen cevaplara atfedilen sayısal değerlerin ağırlıklı ortalaması alınarak elde edilen kapsamlı bir kurumsal güven göstergesidir. Değerleri 1 ile 4 arasında değişen bu göstergede 1 değeri kurumlara 'güven duyulmadığını', 4 değeri ise 'oldukça fazla güven duyulduğunu' ifade etmektedir.
- GÜVEN-2: Yukarıda GÜVEN-1 olarak adlandırılan kurumsal güven göstergesinin kapsamının yalnızca silahlı kuvvetlere, polise, adalet sistemi ve mahkemelere duyulan güven düzeylerinin dâhil edilerek daraltılmasıyla elde edilmiştir. Bireyin güven algısını, temel kamu hizmetlerini sağlayan devlet kurumlarına duyulan güven ile ölçmeyi amaçlamaktadır.
- GÜVEN-3: Yukarıda GÜVEN-1 olarak adlandırılan kurumsal güven göstergesinin kapsamının yalnızca hükümete duyulan güven dâhil edilerek daraltılmasıyla elde edilmiştir. Devlete duyulan güveni en dar kapsamda hükümetlere olan güven ile ölçmeyi amaçlamaktadır.
- KAYGI: Devletin telekulak olduğuna veya e-postaları okuduğuna ilişkin kaygının düzeyini belirlemeye yönelik sorulan sorulara verilen cevaplara atfedilen sayısal değerlerin ağırlıklı ortalaması alınarak elde edilen; devlete duyulan güveni farklı bir bakımdan yansıtan alternatif

bir göstergedir. Değerleri 1 ile 4 arasında değişen bu göstergede 1 değeri devletin vatandaşları dinlediği veya e-postaları okuduğu konusunda 'kaygı duyulmadığını', 4 değeri ise 'oldukça fazla kaygı duyulduğunu' ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle, bu değişkenin 1'e yakın değerler almasının, devletin meşru güç (*legitimate power*) kullanan bir devlet olması nedeniyle yüksek düzeyde güven algısı yarattığı; 4'e yakın değerler almasının ise, devletin meşru güç sınırlarını aşıp zorlayıcı güç (*coercive power*) haline gelmesi nedeniyle güven telkin etmediği anlamına gelebileceği düşünülmektedir. Bu değişkenle, bireylerin devlete duydukları güven, devletin bireylerin haberleşme özgürlüklerine duyduğu saygı ile özdeşleştirilmektedir.

- VERGİ: Hükümetlerin zenginleri vergilendirirken yoksulları sübvanse etmelerinin demokrasinin asli bir unsuru olup olmadığına ilişkin sorulan sorulara verilen cevaplara atfedilen sayısal değerlerin ağırlıklı ortalaması alınarak elde edilen; vergilendirmenin bireyler tarafından nasıl algılandığını ölçmeye ilişkin bir göstergedir. Değerleri 1 ile 10 arasında değişen bu göstergede 1 değeri, zenginlerin vergilendirilerek yoksulların sübvanse edilmesinin 'demokrasinin asli unsuru olmadığını', 10 değeri ise 'demokrasinin asli unsuru olduğunu' ifade etmektedir. Her ne kadar bu gösterge Dünya Değerler Anketinde demokrasi algısına yönelik de olsa, bu çalışmada, devletin vergilendirme işlevine bireylerin bakışının bir yansıması olarak kullanılmıştır. Verginin zenginden yoksula bir gelir transferi sağladığını düşünen bireylerin, yaşadıkları toplumda hükümet tarafından toplanan vergilerle gelir adaletinin sağlanabileceğine dair bir inanç taşıyarak örtük olarak vergi sistemine güven duydukları varsayılmıştır. Bu değişken, bireylerin tabi oldukları vergi sistemine duydukları örtük güven düzeyini ölçmeyi amaçlamaktadır.
- GÜVEN-G: Aile fertlerine, komşuya, yakından tanınan kişilere ve ilk defa karşılaşılan kişilere duyulan güven düzeylerini ölçmeye yönelik ayrı ayrı sorulan sorulara verilen cevaplara atfedilen sayısal değerlerin ağırlıklı ortalaması alınarak elde edilen; toplumdaki 'genel güven' düzeyini yansıtan bir göstergedir. 1 ile 4 arasında değişen bu göstergede 1 değeri bireylerin birbirlerine 'hiç güvenmediğini', 4 değeri ise 'tamamen güvendiğini' ifade etmektedir. Yukarıda tanımlanan, kurumlara ya da devlete duyulan güven göstergelerinden farklı olarak bireylerin birbirlerine duydukları güven düzeyini ölçmeyi amaçlamaktadır.

Yukarıda tanımlanan ilk beş göstergenin 'dikey' güveni; altıncı göstergenin ise 'yatay' güveni ölçmeye yönelik göstergeler olduğu düşünülebilir. Tüm bu güven düzeyi göstergeleri, yukarıda vergi ahlakı düzeyinin ölçümüne yönelik yapılan hesaplamalarda olduğu gibi, anketlere katılan her bireyin güvene ilişkin sorulara verdikleri cevabın Likert ölçeğindeki sayısal değelerinin anketlerde bu sorulara verilen cevapların sıklık oranları ile ağırlıklandırılması suretiyle elde edilmiştir. Böylece, yukarıda tanımlanan altı göstergenin her biri için anketin gerçekleştirildiği ülkelerdeki güven düzeyini gösteren tek bir nicel değere ulaşılmıştır. Bu yaklaşım, literatürde Dünya Değerler Anketi verileri temel alınarak oluşturulan vergi ahlakı ve güven göstergelerinden nicel anlamda farklı olup bu yaklaşımın ülke bazında yapılan tahminler için daha hassas göstergeler ürettiği düşünülmektedir. Bu göstergelerin, ampirik bulguların genelleştirilebilir olma niteliğini ve güvenilirliğini arttıracağı öngörülmektedir.

4. ANALİZ

4.1. Analiz Yöntemi

Bu çalışmada güven ve vergi ahlakı arasındaki ilişki aşağıda gösterilen regresyon denkleminin tahmin edilmesi suretiyle analiz edilmeye çalışılmıştır:

$$(\text{VERGİ KAÇIRMA})_i = \alpha + \beta(\text{GÜVEN})_i + \gamma_1(\text{GELİR})_i + \gamma_2(\text{ENFLASYON})_i + \varepsilon_i \qquad (1)$$

Bu regresyon denkleminin bağımlı değişkeni olan VERGİ KAÇIRMA, bir önceki bölümde açıklandığı üzere, Dünya Değerler Anketinde 'vergi kaçırmanın mazur görülebilir' olup olmadığına ilişkin soruya verilen cevaplar temel alınarak nicel hale getirilmiştir. Bu regresyonun temel bağımsız değişkeni olan GÜVEN ise, yine, bir önceki bölümde tanımlanan altı farklı güven göstergesinden her birinin regresyonda sırayla yer aldığını göstermektedir. Bu değişkeninin tahmin edilen regresyon katsayısının (b'nın) GÜVEN-1, GÜVEN-2, GÜVEN-3, VERGİ ve GÜVEN-G değişkenleri için eksi; KAYGI değişkeni için ise artı işaretli bir değer alması ve bu katsayıların istatistiksel olarak anlamlı bulunması, güven düzeyi yüksek olan ülkelerde vergi kaçırmanın mazur görülmediği sonucunu ima etmektedir. Öte yandan, yukarıdaki regresyon denkleminin diğer bağımsız değişkenleri olan GELİR ve ENFLASYON ise, ülkelerin ekonomik koşullarının bireylerin vergi kaçırma eğilimleri üzerindeki etkisini göz önünde bulundurmak üzere regresyon tahminlerine dahil edilen, ülkelerdeki kişi başına düşen gelir düzeyini ve

tüketici fiyatlarındaki enflasyon oranını ifade etmektedir. Bu değişkenlere ait veriler, Uluslararası Para Fonu (*IMF*) tarafından 2019 yılı Ekim ayında yayınlanan Dünya Ekonomik Görünümü (*IMF World Economic Outlook*) veri tabanından elde edilmiş olup, şu şekilde tanımlanmaktadır:

- GELİR: 2011 yılı Amerikan doları ile Satın Alma Gücü Paritesine (PPP-$) göre hesaplanan sabit fiyatlarla kişi başı Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla rakamlarının 2010-2014 yılları arasındaki ortalamasıdır.
- ENFLASYON: Yılsonu tüketici fiyat endekslerinin yıllık yüzde değişimlerinin 2010-2014 yılları arasındaki ortalamasıdır.

Bu iki değişkenin regresyon analizine dâhil edilmesindeki amaç, kişi başına düşen gelir düzeyinin ülkelerdeki ekonomik refahın, iktisadi gücün ya da vergi tabanının bir göstergesi olarak; enflasyon oranının ise ülkelerdeki varlıkların parasal değerinin ve gelirin aşınma riskinin bir göstergesi olarak bireylerin vergi ödeme isteği üzerindeki etkilerini analizlerde göz önünde bulundurmaktır.

Regresyon tahminlerinde kullanılan değişkenlere ilişkin bazı betimsel istatistikler Tablo 1'de sunulmaktadır. Tabloda yer alan istatistikler 57 ülkede Dünya Değerler Anketine katılan binlerce kişinin beyanları sonucu ortaya çıkan bilgileri yansıtmaktadır. Bu bilgilere göre, VERGİ KAÇIRMA değişkenine ait gözlem değerlerinin 10 üzerinden 2.2 gibi düşük bir ortalamaya sahip olması, bu anketlere katılan farklı ülkelerdeki bireylerin büyük çoğunluğunun, vergi kaçırmayı mazur görmediklerini göstermektedir.

Tablo 1. Betimsel İstatistikler

	Ortalama	Standart Sapma	En Düşük Değer	En Yüksek Değer
VERGİ KAÇIRMA (1-10)	2.20	0.76	1.27	5.67
GÜVEN-1 (1-4)	2.42	0.33	1.62	3.52
GÜVEN-2 (1-4)	2.63	0.34	1.59	3.50
GÜVEN-3 (1-4)	2.39	0.40	1.65	3.73
KAYGI (1-4)	2.41	0.42	1.64	3.42
VERGİ (1-10)	6.29	0.94	4.51	8.69
GÜVEN-G (1-4)	2.87	0.19	2.36	3.28
GELİR (PPP-$)	101915	82432	7801	388472
ENFLASYON (%)	26.72	25.33	3.17	173.08

Vergi kaçırmanın asla mazur görülmediği ülkelerin başında Türkiye (1.27) ve Japonya (1.31) gelirken; vergi kaçırmanın nispeten daha kabul edilebilir olduğu ülkelerin başında ise Haiti (5.67) ve Güney Afrika (4.04) yer almaktadır. Kurumlara duyulan güven (GÜVEN-1, GÜVEN-2 ve GÜVEN-3) düzeyinin en düşük olduğu ülkeler arasında Haiti, Peru ve Slovenya gibi ülkeler yer alırken; en yüksek olduğu ülkelerin başında Özbekistan, Çin, Malezya, Singapur, Kazakistan, Kuveyt, Azerbaycan gibi ülkelerin yer aldığı görülmektedir. Bu durum, kurumlara duyulan güvene ilişkin aşırılıkların, bireylerin yaşadıkları ülkelerdeki otoriter yönetim yapılarından kaynaklanabileceği ihtimalini düşündürmektedir. Bireylerin kişisel iletişimlerinin devlet tarafından izlenip izlenmediğine ilişkin kaygı düzeylerinin göstergesi olan KAYGI değişkenine ait gözlemler ise, bu kaygının Malezya, Haiti, Gürcistan, Meksika ve Tunus gibi ülkelerde çok yüksek; Ürdün, İsveç ve Hollanda gibi ülkelerde ise çok düşük olduğuna işaret etmektedir. Hükümetlerin zenginleri vergilendirirken yoksulları sübvanse etmesinin demokrasilerin asli unsuru olup olmadığına ilişkin görüşleri yansıtan VERGİ değişkenine ait gözlemler ise, bu görüşün Brezilya, Trinidad ve Tobago, Gürcistan, Gana, Peru, Ruanda ve A.B.D. ülkelerde benimsenmediğini; Pakistan, Fas, Türkiye, Ukrayna, Ürdün gibi ülkelerde ise benimsendiğini göstermektedir. Öte yandan, anket sonuçları, insanların birbirlerine duydukları güvenin (GÜVEN-G) Haiti, Peru, Azerbaycan, Brezilya ve Meksika gibi ülkelerde çok düşük; Mısır, İsveç, İspanya, Ruanda ve Avustralya gibi ülkelerde çok yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Tüm bu sonuçlardan da kabaca anlaşılacağı üzere, sosyal sermeye stokunun en temel bileşeni olan toplumsal güven algısının ekonomik, kültürel ve sosyal farklılıklar nedeniyle coğrafik çeşitlilikler ve ortaklıklar arz ettiği görülmektedir. Bu çalışmada, güven duygusunun oluşum nedenlerine bakılmaksızın, anketler yoluyla tespit edilmiş olan güven düzeyinin bireylerin vergi ahlakı üzerinde belirleyici bir role sahip olup olmadığına odaklanılmaktadır. Bir başka ifadeyle, çalışma, bireylerin vergi uyumunun, bu bireylerin içinde yaşadıkları toplumun kurum ve kişileriyle yarattığı güven duygusu ile açıklanıp açıklanamayacağını araştırmaya çalışmaktadır. Bu araştırma, bir sonraki bölümde sonuçlarına yer verilen regresyon tahminleriyle gerçekleştirilmektedir. Çünkü yukarıda önbilgi vermesi amacıyla sunulan betimsel istatistiklerin ortaya koyduğu ülke sıralamaları, analiz tekniği açısından yanıltıcı çıkarımlara neden olmaktadır. Aritmetik ortalamalara dayalı olarak elde edilen ülke sıralamaları, değişkenler arasındaki ilişkilerin istatistiksel tahmininde belirleyici olan gözlemler arası

(ülkeler arası) değişkenliği içermemektedir. Ayrıca, yukarıda sunulan ülke sıralamaları örneklemin uç (en düşük ve en yüksek) değerlerini temsil ettiği için, örneklemde yığılmayı oluşturan ve bu nedenle istatistiksel tahmin sonuçlarına daha fazla etkisi olan gözlemlere ait bilgiyi temsil etmemektedir. Dolayısıyla, yukarıda, bu çalışmada kullanılan değişkenlere ait verilen ham bilgiler çalışmanın izleyen bölümünde yer alan regresyon tahminleriyle anlam kazanmakta ve çıkarımlara uygun hale getirilmektedir.

4.2. Tahminler ve Analiz Sonuçları

Yukarıda (1) no'lu denklem ile gösterilen regresyon, 57 ülkenin yatay kesit verileriyle Sıradan En Küçük Kareler yöntemi kullanılarak tahmin edilmiş; bu tahmin sonuçları ise Tablo 2'de sunulmuştur. Tahminlerde kullanılan her bir değişken, doğrusallığı güçlendirmek için doğal logaritmaları alınarak regresyona dâhil edilmiştir. Yatay kesit verilerle tahmin yapıldığı için regresyonun hatalarında karşılaşılması olası olan değişen varyans (*heteroskedasticity*) sorunu, katsayı standart hatalarının White-Hinkley yaklaşımı ile düzeltilmesiyle ele alınmıştır. Regresyonda, bağımsız değişken olarak kullanılan GÜVEN-1, GÜVEN-2, GÜVEN-3, KAYGI, VERGİ ve GÜVEN-G adını taşıyan altı farklı güven göstergesinin her biriyle, vergi ahlakını temsilen kullanılan VERGİ KAÇIRMA olarak adlandırılan bağımlı değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı doğrusal bir ilişkinin olup olmadığı, altı farklı regresyon tahmini ile ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Tahminlerde kullanılabilir toplam gözlem sayısının 57 olmasına bağlı 'serbestlik derecesi' kısıtı nedeniyle, regresyona dahil edilebilecek olan bağımsız değişken sayısının asgari düzeyde tutulmasına özen gösterilmiştir. Bu çerçevede, temel bağımsız değişken olan güven göstergesinin dışında, ülkelerde vergi kaçırma eğilimini belirleyen temel iki ekonomik gösterge olan kişi başına düşen gelir düzeyi ve enflasyon oranı

Tablo 2. Yatay Kesit Regresyon Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken: VERGİ KAÇIRMA)						
	I	II	III	IV	V	VI
GÜVEN-1	-0.152** (0.069)					
GÜVEN-2		-0.371*** (0.078)				
GÜVEN-3			-0.035 (0.050)			
KAYGI				0.351*** (0.035)		
VERGİ					-0.251*** (0.007)	
GÜVEN-G						-0.486*** (0.103)
GELİR	-0.044*** (0.009)	-0.017** (0.007)	-0.023** (0.009)	-0.069*** (0.008)	-0.062*** (0.002)	-0.037*** (0.006)
ENFLASYON	0.609*** (0.098)	0.628*** (0.092)	0.565*** (0.094)	0.605*** (0.099)	0.493*** (0.018)	0.565*** (0.073)
Sabit Katsayı	1.262*** (0.144)	1.233*** (0.129)	0.961*** (0.133)	1.165*** (0.101)	1.774*** (0.024)	1.585*** (0.145)
Wald F-istatistiği (Genel Anlamlılık)	41.24 [0.000]	39.34 [0.000]	22.73 [0.000]	82.64 [0.000]	1717 [0.000]	53.82 [0.000]
Jarque-Bera (Normallik)	2.795 [0.247]	2.520 [0.284]	3.029 [0.219]	4.850 [0.088]	6.072 [0.048]	3.162 [0.206]
Breusch-Pagan-Godfrey (Değişen Varyans)	0.862 [0.835]	0.261 [0.967]	0.600 [0.896]	19.09 [0.003]	3.595 [0.309]	2.479 [0.479]
Gözlem (Ülke) Sayısı	55	56	57	56	57	56

Regresyon katsayı tahminlerinin altında parantez içinde yer alan rakamlar, bu katsayıların değişen varyans için düzeltilmiş standart hatalarıdır. Sınama istatistiklerinin altında köşeli parantez içinde yer alan rakamlar ise bu istatistiklere ilişkin olasılıklardır. Regresyon katsayı tahminlerinin yanında yer alan *** ve ** işaretleri, bu katsayıların sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel anlamlılığa sahip olduklarını göstermektedir.

regresyonun diğer bağımsız değişkenleri olarak belirlenmiştir.

Tablo 2'de I no'lu regresyon tahmini içinde yer alan = -0.152 katsayısı, kurumlara olan güven düzeyi (GÜVEN-1) ile vergi kaçırma eğilimi arasında % 5 istatistiksel anlamlılık düzeyinde ters orantılı anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle, silahlı kuvvetler, polis, adalet sistemi ve mahkemeler, hükümet, siyasi partiler, parlamento ve devlet hizmetleri gibi devlet algısını oluşturan kamu kurumlarına duyulan güvenin yüksek olduğu ülkelerde vergi kaçırmayı mazur görme düzeyinin düşük olduğu sonucuna varılmaktadır.

Kurumlara duyulan güvenin daha dar kapsamda, yalnızca toplumun güvenliğinden sorumlu kurumlara duyulan güven (GÜVEN-2) ile ölçülmesi durumunda da benzer bir bulguya rastlanmıştır. Bu bulgu, Tablo 2'de II no'lu regresyonda, %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığa sahip olan = -0.371 katsayı tahmini ile ortaya çıkmaktadır. Bu tahmine göre, bireylerin toplum içinde kendilerini güvende hissetmelerini sağlayan temel hizmetleri veren kurumlara duyulan güven arttıkça vergi kaçırmanın mazur görülme düzeyi düşmektedir.

Tablo 2'nin III. sütununda yer alan tahmin sonuçları ise, devlete duyulan güvenin en dar anlamda yalnızca hükümetlere duyulan güven (GÜVEN-3) ile ölçüldüğü duruma ilişkindir. İstatistiksel anlamlılığa sahip olmayan = -0.035 değerindeki regresyon katsayısı tahmini nedeniyle, 57 ülkeden elde edilen anket verilerinin, hükümete duyulan güvenle vergi kaçırma eğilimi arasında herhangi bir sistematik ters orantılı ilişkiyi ortaya koymadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuç, GÜVEN-3 olarak adlandırılan ve hükümete ne kadar güven duyulduğuna ilişkin sorulan bir anket sorusuna verilen cevaba dayalı olarak oluşturulan bir değişkenle elde edilmiştir. Anket sorusuna cevap verenlerin siyasi tercihlerinin hükümeti oluşturan siyasi partilerin temsil ettiği görüşlerle uyuşmaması durumunda, hükümete duyulan güven konusunda bireylerin yansıttığı görüşlerin partizan eğilimlerden etkilenebileceği düşünülmektedir. Bu durum, regresyon tahmininde, hükümete duyulan güvenle vergi kaçırma eğilimi arasında istatistiksel anlamlılığa sahip olmayan bir ilişki bulunmasının nedenlerinden biri olarak düşünülebilir.

Tablo 2'nin IV. sütununda yer alan tahmin sonuçları, devlete duyulan güveni farklı açıdan ele alan bir gösterge kullanıldığında, devlete duyulan güvenin yüksek olduğu ülkelerde vergi kaçırmanın mazur görülmediğine ilişkin anlamlı bir istatistiksel bulgu ortaya koyabilmektedir. Devlete duyulan güvenin, devletin telekulak olduğuna veya e-postaları okuduğuna ilişkin kaygılarla (KAYGI) ölçüldüğü IV no'lu regresyonda, tahmin edilen = 0.351 katsayısının %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olması, bu kaygının yüksek olduğu ülkelerde bireylerin vergi kaçırma eğilimlerinin de yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Bu bulgu, bireylerin haberleşme özgürlüğünü önemsemeyerek zorlayıcı güç (coercive power) kullanan bir devletin oluşturduğu algının, vergi uyumunu teşvik eden bir güven duygusu yaratmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bir başka ifadeyle, KAYGI değişkenin düşük değerlerinin devletin meşru güç (legitimate power) kullandığına olan inancı yansıttığı ve bu nedenle hükümete olan güvenin yüksek olduğu düşünüldüğünde; kaygı düzeyinin düşük olduğu

ülkelerde vergi ahlakının yüksek olduğu bulgusu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2'de V. sütunda yer alan regresyon tahmini, VERGİ adı verilen değişken kullanılarak, bireylerin vergi sistemine duydukları güvenle vergi kaçırma eğilimleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, V no'lu regresyonda, VERGİ değişkeninin tahmin edilen regresyon katsayısı olan = -0.251, işareti ve %1 düzeyindeki istatistiksel anlamlılığı ile, vergi sistemine duyulan güvenin bireylerin vergi kaçırmayı mazur görme eğilimini azalttığına işaret etmektedir. Ayrıca, VERGİ değişkeninin vergi sistemine duyulan güven düzeyini temsilen kullanılan bir vekil (proxy) değişken olduğu; aslında, bu değişkenin Dünya Değerler Anketi'nde, 'zenginlerin vergilendirilerek yoksulların sübvanse edilmesinin demokrasinin asli unsuru' olup olmadığına ilişkin bireylerin görüşlerini öğrenmek üzere oluşturulduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu unsurun demokrasinin gereği olduğunu düşünen bireylerin vergi kaçırma eğilimlerinin düşük olduğu sonucuna da ulaşılmaktadır.

Son olarak, Tablo 2'nin VI. sütununda yer alan regresyon tahmininde, sosyal sermaye literatüründe 'yatay güven', 'kişiler arası güven' ya da 'genelleştirilmiş güven' gibi farklı isimlerle nitelendirilen bir güven türü ele alınmıştır. Bu güven türü, daha önceki tahminlerde, kurumlara duyulan güveni temsilen kullanılan değişkenlerden oldukça farklı bir nitelik taşımakta olup; bireylerin birbirlerine duydukları güvenin de yasal düzenlemelere uyum göstermelerinde etkili olduğunu ortaya koyabilmek amacıyla analizlere dahil edilmiştir. Bu çerçevede, VI no'lu regresyonun bağımsız değişkenlerinden biri olan GÜVEN-G değişkeninin %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığa sahip olan = -0.486 değerindeki regresyon katsayısı, bireylerin birbirlerine duydukları güvenin vergi ahlakını ya da vergi uyumunu olumlu etkilediğini göstermektedir. Eksi işarete sahip olan bu katsayı, bireyler arası genel güven düzeyi (GÜVEN-G) yükseldikçe, vergi kaçırma eğiliminin azaldığı anlamına gelmektedir.

Tablo 2'de sunulan tahminlerin biri dışında tümünde güven düzeyi ile vergi ahlakı düzeyi arasında anlamlı doğrusal ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca, tahminler, ekonomik kuramsal beklentilere uygun olarak vergi ahlak düzeyinin ülkelerin kişi başına düşen gelir düzeyleri ve enflasyon oranları ile de ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. GELİR isimli bağımsız değişkeninin, regresyon tahminlerinde eksi işaretli ve istatistiksel anlamlılığa sahip katsayılarla yer alması, kişi başına düşen ulusal gelir düzeyleri yüksek olan ülkelerde vergi kaçırma eğilimlerinin düşük olduğunu göstermektedir. Bu, kısmen ekonomik

refahın kısmen de vergi tabanı genişliğinin vergi uyumu üzerindeki olumlu etkileri ile ilişkilendirilebilir. Öte yandan, ENFLASYON isimli bağımsız değişkene ilişkin regresyon katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı ve artı işaretli olması ise, fiyat enflasyonunun, gelirleri ve varlıkların değerlerini aşındırıcı etkisi nedeniyle ve ekonomik belirsizliği arttıran yapısından dolayı, vergi kaçırmayı cazip hale getiren bir ekonomik olgu oluşu ile açıklanabilir.

Tablo 2'nin alt kısmında sunulan istatistikler, güven ile vergi ahlakı arasındaki ilişkilerin ampirik incelemesinde kullanılan regresyonların, bazı temel ekonometrik hususlar bakımından da kabul edilebilir nitelikte olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Wald istatistikleri, tahmin edilen altı farklı modelden her birinin istatistiksel olarak genel anlamlılığa sahip olduğunu yansıtmaktadır. Jarque-Bera istatistikleri tüm tahminlerde hataların normal dağılma sahip olma koşulunun % 1 anlamlılık düzeyinde sağlandığını gösterirken; Breusch-Pagan-Godfrey istatistikleri de, IV no'lu regresyon dışındaki tahminlerde hataların varyansının sabit (*homoskedastik*) olma koşulunun sağlandığını göstermektedir.

5. BULGULARIN LİTERATÜRDEKİ YERİ

Yukarıda sunulan ampirik analizin bulguları, güven düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde vergi ahlakının da yüksek olduğuna işaret ederek literatürle uyumlu bir sonuç sergilemektedir. Her ne kadar ulaşılan genel sonuç literatürde yer alan benzer çalışmaların sonuçlarıyla örtüşse de bu analiz içerik, tahmin yöntemi ve bulgular bakımından çeşitli farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmanın literatürdeki çalışmalardan farkının ortaya koyulabilmesi amacıyla, temel ya da tali bir amaçla güven algısının vergi ahlakı üzerindeki etkisine ilişkin yapılan tahminleri içeren çalışmalar Tablo 3'te listelenmektedir. Görüleceği üzere, literatürdeki çalışmaların büyük çoğunluğunda vergi ahlakı ve güven, bu çalışmada olduğu gibi Dünya Değerler Anketi verileri kullanılarak nicel hale getirilmektedir. Ancak literatürdeki çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada Dünya Değerler Anketi'nin çok daha güncel olan altıncı dalga verileri kullanılmakla birlikte, vergi ahlakı ve güven göstergelerinin nicel hale getirilmesinde farklı bir yaklaşım kullanılmaktadır. Bu yaklaşım, tahminlerde kullanılan ekonometrik yöntemin de farklılaşmasını beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda, vergi ahlakı ve güven değişkenlerinin kesikli (discrete) yapıları nedeniyle tahminlerde 'sıralı probit' yönteminin kullanılma zorunluluğu ortadan kalkmaktadır. Çünkü, Tablo 3'teki çalışmalarda,

birey düzeyindeki anket verilerinin kullanılması nedeniyle oluşan kesikli değişkenler bu çalışmada ağırlıklı ortalamalarla ülke düzeyinde kullanılabilen sürekli (continuous) değişkenlere dönüştürülmektedir. Böylece, çok sayıda ülke verisi içeren tahminlerde örtük (zımni) olarak gerçekleştirilen ülkeler arası karşılaştırmanın ekonometrik olarak çok daha sağlıklı yapılması sağlanmaktadır.

Tablo 3. Ampirik Literatürde Vergi Ahlakı ve Güven İlişkisi

Çalışma	***Veri Kaynağı***	**Ülkeler**	***Güven Göstergesi***	**İstatistiksel Anlamlılık *(Anlamlılık Düzeyi)***
Scholz & Lubell (1988)	Anket ve vergi beyannameleri (1985)	ABD	Hükümete güven Vatandaşa güven	Anlamlı (%5) Anlamlı (%1)
Torgler, Demir, Macintyre & Schaffner (2008)	1987 Mükellef Kanaat Anketi (TOS) 2007-2008 Ege Bölgesi Anketi	ABD Türkiye	Resmi makamlara güven Başkalarına güven Devlet yönetimine güven	Anlamlı (%1) Anlamlı (%5) Anlamlı (%1)
Torgler (2005)	1998 Uluslararası Toplumsal Anket Programı (ISSP)	İsviçre	Mahkemelere ve hukuk sistemine güven	Anlamlı (%1)
Torgler (2003)	Dünya Değerler Anketi (2. ve 3. Dalgalar)	20 Orta ve Doğu Avrupa Geçiş Ülkesi	Hukuk sistemine güven Hükümete güven Resmi makamlara güven Siyasal sisteme güven	Anlamlı (%1) Anlamlı (%1) Anlamlı (%1) Anlamlı (%1)
Martinez-Vazques & Torgler (2009)	Dünya Değerler Anketi (1., 2. ve 3. Dalgalar) Avrupa Değerler Anketi (1999/2000)	İspanya	Parlamentoya güven	Anlamlı (%1)
Hug & Spörri (2011)	Dünya Değerler Anketi (3. Dalga)	12 Post-komünist ülkeler 27 ülke	Hukuk sistemine güven Hükümete güven Parlamentoya güven Siyasal sisteme güven Otoritelere güven	Anlamsız Anlamsız Anlamsız Anlamsız Anlamlı (%5)
Hammar, Jagers & Nordblom (2009)	E-posta Anket (2004)	İsveç	Genelleştirilmiş güven Siyasal güven Büyük şirketlere güven Küçük şirketlere güven	Anlamlı (%10) Anlamlı (%5) Anlamlı (%1) Anlamlı (%1)
Trüdinger & Hildebrant (2012)	Dünya Değerler Anketi (4. Dalga) Avrupa Değerler Anketi (1999/2000)	28 Avrupa Ülkesi	Kurumlara güven	Anlamlı (%1)

Frey & Torgler (2006)	Avrupa Değerler Anketi (1999/2000)	30 Batı ve Doğu Avrupa Ülkesi	Başkalarına güven (I) Başkalarına güven (II) Hukuk sistemine güven Parlamentoya güven	Anlamlı (%1) Anlamsız Anlamlı (%1) Anlamlı (%1)
Alm & Torgler (2006)	Dünya Değerler Anketi (2., 3. ve 4. Dalgalar)	ABD İspanya	Hukuk sistemine güven Parlamentoya güven	Anlamlı (%1) Anlamlı (%1)
Andriani (2015)	PCBS Anketi (2007)	Filistin	Kurumlara güven Genelleştirilmiş güven	Anlamlı (%1) Anlamsız
Chan, Supriyadi & Torgler (2018)	Dünya Değerler Anketi (1., 2., 3., 4., 5. ve 6. Dalgalar) Avrupa Değerler Anketi (2011)	108 Ülke	Genelleştirilmiş güven	Anlamsız
Li (2010)	Dünya Değerler Anketi (4. Dalga) Avrupa Değerler Anketi (1981)	27 Ülke ABD	Hükümete güven	Anlamlı (%1)
Torgler & Murphy (2004)	Dünya Değerler Anketi (1. Dalga) Dünya Değerler Anketi (3. Dalga)	Avusturalya	Hukuk sistemine güven Parlamentoya güven Hukuk sistemine güven Parlamentoya güven	Anlamlı (%1) Anlamlı (%1) Anlamlı (%5) Anlamlı (%10)

Tablo 3'te yer alan çalışmalar içinde en fazla ülke sayısıyla tahmin gerçekleştiren çalışmanın Chan, Supriyadi ve Torgler (2018) tarafından yapılan çalışma olduğu görülmektedir. Ancak, tahminlerin birey düzeyindeki verilerle gerçekleştirildiği bu çalışmada, kullanılan tek güven düzeyi göstergesi olan 'genelleştirilmiş güven' değişkeni ile vergi ahlakı değişkeni arasında istatistiksel anlamlılığa sahip herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Oysa, altmışa yakın ülkeyle Chan vd.'nin (2018) çalışmasından sonra en fazla sayıda ülke verisini kapsayan bu çalışmada gerçekleştirilen tahminler, farklı içerikteki çok sayıda güven göstergesi ile vergi ahlakı göstergesi arasında istatistiksel anlamlılığı yüksek ilişkilerin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu anlamlı bulguların temelinde, bu çalışmada kullanılan Dünya Değerler Anketi verilerinden elde edilen ağırlıklı ortalamalarla hesaplanan vergi ahlakı ve güven göstergelerinin yattığı düşünülmektedir.

Son olarak, bu çalışmayı bulguları bakımından literatürdeki diğer çalışmalardan ayrıştıran önemli unsurlardan bir diğeri ise çalışmada kullanılan güven göstergelerinin farklılığıdır. Özellikle, bu çalışmada oluşturulan GÜVEN-3 dışında kalan diğer beş göstergenin Tablo 3'te özetlenen ampirik

literatürde kullanılanlardan içerik ve kapsam bakımından çok farklı olduğu öne sürülebilir. Literatürde kullanılan göstergelerin bir çoğu bu çalışmada GÜVEN-1 olarak adlandırılan göstergenin bileşenlerinden yalnızca biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda, bu çalışmada, devlet otoritesine olan güven devleti oluşturan önemli bir çok unsuru içeren bir kapsamda ele alınmaktadır. Ayrıca, bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak güven kavramı dört ayrı türde ele alınarak vergi ahlakı ile güven ilişkisine yönelik elde edilen bulguların güvenilirliği farklı açılardan teyit edilmektedir. Örneğin, GÜVEN-1, GÜVEN -2 ve GÜVEN-3 göstergelerinin tümü devlet otoritesine olan güveni temel devlet hizmeti sağlayan kurumların hizmet kalitesi algısı bakımından ölçerken; KAYGI devletin bireysel özgürlüklere olan saygısı bakımından ölçmektedir. VERGİ ise güven algısını vatandaşın devletin vergilendirme işlevine bakışını temel alarak ölçmektedir. Dördüncü tür gösterge olan GÜVEN-G ise bireylerin toplum içi ilişkiler temelinde oluşturduğu güven algısını temsil etmektedir. Literatürde vergi ahlakı ile güven ilişkisini inceleyen çalışmaların hiç birisinde güven kavramı bir çalışma içinde bu farklılıkta ve bir arada ele alınmamaktadır. Bu niteliğiyle bu çalışmanın bulgularının, vergi ahlakı ve güven arasındaki ilişkinin tutarlılığını literatürdeki çalışmalara göre çok daha açık bir şekilde ortaya koyduğu ileri sürülebilir.

6. SONUÇ

Bu çalışmada, sosyal bilimlerin farklı dallarının ortak ilgi alanına giren konulardan biri olan toplumsal kurallara ve yasalara 'uyum' sorunu, bir alt bileşen olan 'vergi uyumu' sorunu kapsamında incelenmiştir. Bireylerin vergi ahlakı ile çok yakın ilişkili olan bu sorun, çalışmada, toplumların sosyal sermaye stokunun en önemli unsuru olan 'güven' ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Bu amaçla gerçekleştirilen istatistiksel tahminlerde, Dünya Değerler Anketi 6. dalga verileri kullanılarak 60'a yakın ülkede devlete ve bireylere duyulan güvenin, vergi ahlakını olumlu etkileyip etkilemediği araştırılmıştır.

Araştırma bulgularının güvenilirliğini arttırmak için, yapılan tahminlerde Dünya Değerler Anketi'nde farklı amaçlarla sorulan sorulardan yola çıkılarak farklı kapsamlarda ve anlamlarda oluşturulan güven göstergeleri kullanılmıştır. Bu çerçevede, devlet yönetimini oluşturan kurumlara olan güven hem geniş hem de dar anlamda göz önünde bulundurulmuştur. Silahlı kuvvetler, polis, adalet sistemi ve mahkemeler, hükümet, siyasi partiler, parlamento ve devlet hizmetleri gibi yedi farklı kurumsal yapının her birine duyulan güvenin ortalaması ile elde

edilen en geniş kapsamlı güven göstergesinin yüksek olduğu ülkelerde vergi ahlakının da yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tahminlerde bu göstergenin yalnızca silahlı kuvvetler, polis, adalet sistemi ve mahkemelere duyulan güvenden oluşan daha dar kapsamlı tanımı kullanıldığında ise ulaşılan sonuç istatistiksel anlamda daha da güçlenmiştir. Ancak, bu göstergenin en dar kapsamda yalnızca hükümete olan güveni içerecek şekilde kullanılması durumunda, güven düzeyi ile vergi ahlakı arasındaki istatistiksel anlamlılığa sahip ilişki ortadan kalkmıştır. Bu sonuç, bireylerin siyasal tercihlerinin iktidardaki siyasi partinin ya da koalisyonun görüşleriyle ve uygulamalarıyla örtüşmemesi sonucu hükümete karşı oluşan bir güven algısı sapmasıyla açıklanabilir. Öte yandan, alternatif bir bakış açısıyla, hükümete veya devlete duyulan güvenin devletin bireylerin haberleşme özgürlüğüne verdiği önemle ölçülmesi durumunda ise, güvenin vergi ahlakını olumlu etkilediği bulgusu bir kez daha teyit edilmiştir. Güven ile vergi ahlakı arasındaki doğru orantılı ilişki, vergilerin toplumsal işlevine yönelik algıyı temel alan ve vergi sistemine duyulan örtük güveni yansıttığı düşünülen bir başka değişken ile de tahmin edilmiş ve bu doğru orantılı ilişkiyi destekleyen bir sonuç elde edilmiştir. Beş farklı güven göstergesi ile gerçekleştirilen tahmin sonuçlarından elde edilen bulgulardan da anlaşılacağı üzere, devlete duyulan güven düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde vergi ahlakının nispeten daha yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Son olarak, çalışmanın ampirik analizlerinde, bireylerin devlete duydukları güven yanında birbirlerine duydukları güven ile vergi ahlakı arasındaki ilişki de göz önünde bulundurulmuştur. Bu çerçevede, aile fertlerine, komşuya, yakından tanınan kişilere ve ilk defa karşılaşılan kişilere duyulan güven düzeylerinin ortalaması alınarak toplumdaki 'genel' güven düzeyini temsilen bir gösterge elde edilmiştir. Bu güven göstergesi kullanılarak yapılan tahmin de yukarıdaki tahmin sonuçlarına benzer şekilde, bireylerin birbirlerine duydukları güven düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde vergi ahlakının yüksek olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Bu çalışma, dünya genelinde uygulanan kapsamlı bir anketin verilerini temel alan istatistiksel bir analizle, toplumların sosyal sermayesinin temel bileşeni olan güven duygusunun bireylerin vergi ödeme davranışları üzerinde olumlu bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Çalışmanın bulguları, bireylerin devlet kurumlarına ve birbirlerine güvendikleri toplumlarda vergi ahlakının dolayısıyla da vergi uyumunun yüksek olduğunu göstermektedir. Vergi ahlakının bir sosyal sermaye bileşeni olduğuna işaret eden bu bulgular, bazı

ülkelerde caydırıcılığı olmayan denetim ve cezalara rağmen vergi kayıp ve kaçaklarının neden yüksek olmadığının da bir açıklamasını oluşturmaktadır. Ayrıca, vergi uyumu temelinde yapılan bu tespit, ekonomik ve sosyal alanlarda ihtiyaç duyulan toplumsal uzlaşmanın sağlanmasında ve sürdürülmesinde, sosyal sermaye kalitesinin en az yasal düzenlemeler kadar önemli olduğu anlamına da gelmektedir. Uzun vadeli bir süreçte oluşan sosyal sermaye birikimi, geçmişten gelen olumlu kültürel, ekonomik, sosyal ve demografik deneyimlerin etkilerinin kurumsal yapılar tarafından içselleştirilmesiyle korunabilmektedir. Birikim süreci oldukça uzun olan bu sermaye türünün yanlış ekonomik ve sosyal politikalar sonucunda ortaya çıkan yıpranma süreci çok kısa olmaktadır. Bu nedenle, ekonomik ve sosyal hedeflerin gerçekçi olarak belirlenmesi sürecinde bir toplumun geçmişten bugüne taşıdığı sosyal sermayesinin niteliğinin olası olumlu ve olumsuz etkileri göz ardı edilmemelidir. Sosyal sermaye birikiminin korunması için gerekli olan kurumsal reformların gecikmeden gerçekleştirilmesi ülkelerin uzun vadeli gelişim sürçlerinin sürdürülebilirliği bakımından hayati önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Allingham, M. and Sandmo, A. (1972). Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. *Journal of Public Economics*, 1(3-4), 323-338.

Alm, J., Kirchler E. ve Muehlbacher, S. (2012). Combining Psychology and Economics in the Analysis of Compliance: From Enforcement to Cooperation. *Economic Analysis and Policy*, 42(2), 133-151.

Alm, J., McClelland, G. H. and Schulze, W. D. (1992). Whay Do People Pay Taxes?. *Journal of Public Economics,* 48(1), 21-38.

Alm, J. and Torgler, B. (2006). Culture Differences and Tax Morale in the United States and in Europe. *Journal of Economic Psychology*, 27(2), 224-246.

Andreoni, J., Erard, B. and Feinstein, J. (1998). Tax Compliance. *Journal of Economic Literature*, 36(2), 818-860.

Andriani, L. (2016). Tax Morale and Prosocial Behaviour: Evidence from a Palestinian Survey.

Cambridge Journal of Economics, 40(3), 821-841.

Baldry, J. C. (1987). Income Tax Evasion and the Tax Schedule: Some Experimental Results. *Public Finance=Finances Publiques,* 42(3), 357-383.

Becker, G. (1968). Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy*, 76(2), 169-217.

Chan, H.F., Supriyadi, M.W. and Torgler, B. (2018). Trust and Tax Morale. Uslaner (Ed.), The Oxford Handbook of Social and Political Trust, (s. 1-71), New York : Oxford University Press

Clotfelter, C. T. (1983). Tax Evasion and Tax Rates: An Analysis of Individual Returns. *Review of Economics and Statistics,* 65(3), 363-373.

Ehrlich, I. (1972). The Deterrent Effect of Criminal Law Enforcement. *Journal of Legal Studies*, 1(2), 259-276.

Elster, J. (1989). Emotions and Economic Theory. *Journal of Economic Literature*, 36(1), 47-74.

Feld, L. P. and Frey, B. S. (2002). Trust Breeds Trust: How Taxpayers Are Treated. *Economics of Governance*, 3(2), 87-99.

Frey, B. S. and Torgler, B. (2006). Tax Morale and Conditional Cooperation. *Journal of Comparative Economics*, 35(1), 136–159.

Friedland, N., Maital, S. and Rutenberg, A. (1978). A Simulation Study of Income Tax Evasion. *Journal of Public Economics,* 10(1), 107-116.

Hammar, H., Jagers, S. C. and Nordblom, K. (2009). Perceived Tax Evasion and the Importance of Trust. *Journal of Socio-Economics*, 38(2), 238-245.

Hofmann, E., Gangl, K., Kirchler, E. and Stark, J. (2014). Enhancing Tax Compliance through Coercive and Legitimate Power of Tax Authorities by Concurrently Diminishing or Facilitating Trust in Tax Authorities. *Law and Policy*, 36(3), 290-313.

Horodnic, I. A. (2018). Tax Morale and Institutional Theory: A Systematic Review. *International Journal of Sociology and Social Policy,* 38(9/10), 868-886.

Hug, S. ve Spörri, F. (2011). Referendums, Trust, and Tax Evasion. *European Journal of Political Economy,* 27(1), 120-31.

Inglehart, R., Haerpfer, C., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano, J., Lagos, M., Norris, P., Ponarin E. ve Puranen, B. (Ed.). (2014). World Values Survey: Round Six - Country-Pooled Datafile, JD Systems Institute: Madrid.

Kastlunger, B., Lozza, E., Kirchler E. ve Schabmann, A. (2013). Powerful Authorities and Trusting Citizens: The Slippery Slope Framework and Tax Compliance in Italy. *Journal of Economic Psychology,* 34, 36–45.

Keefer, P. ve Knack, S. (2008). *Social Capital, Social Norms and the New Institutional Economics. Ménard ve Shirley (Ed.), Handbook of New Institutional Economics, (s. 701-725),* Berlin.: Springer-Verlag

Keeley, B. (2007). *Human Capital: How What You Know Shapes Your Life*. Paris: OECD Publishing.

Kirchler, E., Hoelzl, E. ve Wahl, I. (2008). Enforced versus Voluntary Tax Compliance: The "Slippery Slope" Framework. *Journal of Economic Psychology*, 29(2), 210-225.

Kogler, C., Batrancea, L., Nichita, A., Pantya, J., Belianin, A. and Kirchler, E. (2013). Trust and Power as Determinants of Tax Compliance: Testing the Assumptions of the Slippery Slope Framework in Austria, Hungary, Romania and Russia. *Journal of Economic Psychology*, 34, 169–180.

Lee, D. (2013). How Does Social Capital Reduce the Size of the Shadow Economy?. *Global Economic Review*, 42(3), 251-268.

Li, S.X. (2010). Social Identities, Ethnic Diversity, and Tax Morale. *Public Finance Review*, 38(2), 146-177.

Lisi, G. (2012). Unemployment, Tax Evasion and the Slippery Slope Framework. *International Review of Economics*, 59(3), 297-302.

Lisi, G. (2014). The Interaction between Trust and Power: Effects on Tax Compliance and Macroeconomic Implications. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 53, 24-33.

Martinez-Vazquez, J. ve Torgler, B. (2009). The Evolution of Tax Morale in Modern Spain. *Journal of Economic* 43(1), 1-28.

Muehlbacher, S. and Kirchler, E. (2010). Tax Compliance by Trust and Power of Authorities. *International Economic Journal*, 24(4), 607-610.

Putnam, R. (1997). Democracy in America at Century's End. Hadenius (Ed.), Democracy's Victory and Crisis, (s. 27-70), Cambridge : Cambridge University Press

Roth, F. (2009). Does Too Much Trust Hamper Economic Growth?. *Kyklos*, 62(1), 103-128.

Rothstein, B. (2000). Trust, Social Dilemmas and Collective Memories. *Journal of Theoretical Politics*, 12(4), 477-501.

Scholz, J. (1998). Trust, Taxes, and Compliance. Braithwaite ve Levi (Eds.), Trust and Governance, (s. 135-166), New York : Russel Sage Foundation.

Scholz, J. T. and Lubell, M. (1998). Trust and Taxpaying: Testing the Heuristic Approach to Collective Action. *American Journal of Political Science*, 42(2), 398-417.

Slemrod, J. (1998). On Voluntary Compliance, Voluntary Taxes, and Social Capital. *National Tax Journal*, 51(3), 485-491.

Slemrod, J. (2007). Cheating Ourselves: The Economics of Tax Evasion. *Journal of Economic Perspectives*, 1(1), 25-48.

Srinivasan, T. N. (1973). Tax evasion: A model. *Journal of Public Economics*, 2(4), 339-346.

Torgler, B. (2003). Tax Morale in Transition Countries. *Post-Communist Economies*, 15(3), 357-381.

Torgler, B. (2005). Tax Morale and Direct Democracy. *European Journal of Political Economy*, 21(2), 525–531.

Torgler, B., Demir, I. C., Macintyre, A. ve Schaffner, M. (2008). Causes and Consequences of Tax Morale: An Empirical Investigation. *Economic Analysis and Policy*, 38(2), 313-339.

Torgler, B. and Murphy, K. (2004). Tax Morale in Australia: What Shapes It and Has It Changed Over

Time?. *Journal of Australian Taxation*, 7(2), 298-335.

Trüdinger, E.-M. ve Hildebrandt, A. (2013). Causes and Contexts of Tax Morale: Rational Considerations, Community Orientations, and Communist Rule. *International Political Science*

Review, 34(2), 191-209.

Witte A. D. ve Diane, F. (1985). The Effect of Tax Laws and Tax Administration on Tax Compliance: The Case of the U.S. Individual Income Tax. *National Tax Journal*, 38(1), 1-13.

Yitzhaki, S. (1974). Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. *Journal of Public Economics*, 3(2), 201-202.